

Пещ за строителна керамика (VI в.) на южния бряг на залива Св. Атанас край Бяла, Варненско

В статията от 1892 г., в която Хермингилд и Карел Шкорпил описват старините по Черноморското крайбрежие, след пасажа за северния край на т.н. *землен окоп* между Обзор и Бяла (на около 60 км южно от Варна) е отбелязано, че *до самите поли на възвишението, на изток до стария насип, се забелязват развалини на една малка черква св. Иван; от нея е останала само една продълговата грамада камъни, разположена от запад на изток*¹. През есента на 2011 г., на брега на южната част на залива Свети Атанас и в подножието на описаното от братя Шкорпил възвишение (обр. 1), бе проучена площ от 300 м² – част от терен за строителство на „Аквапарк“. В северната половина на парцела бе разкопана изцяло пещ за производство на строителна керамика (обр. 2; табла I–V)², която впоследствие беше консервирана и частично реставрирана и от 2014 г. е действащ музеен обект (обр. 8)³.

Описание

Пещта спада към двукамерните съоръжения за изпичане на керамика с вертикална тяга. Като конструкция (табло III–V), тя е съставена от долна (смесителна / горивна) камера, подпора, скара, горна камера (камера за изпичане), канал и работна площадка (предпещна яма). Входът към долната камера е от юг.

Долната камера има четириъгълен план (табла II; IV–V). Била е вкопана в спускащия се към морския бряг терен. От външната страна стените са изградени от кирпичи, а от вътрешната – от тухли като спояването е било с глина. Южната и източната стена, които се явяват поддържащи натиска на склона и цялата конструкция, са допълнително укрепени с камъни от външната си страна.

За опора на скарата служат четири двойки срещуположни арки, които се допират в централната част на камерата и образуват подобна на език стена, разположена с късата си страна срещу отвора на канала (табло II: 1). В участъците до западната и източната стена на съоръжението

Обр. 1. Нос Свети Атанас и заливът Свети Атанас в чиято южна дъга е проучената пещ – поглед от североизток

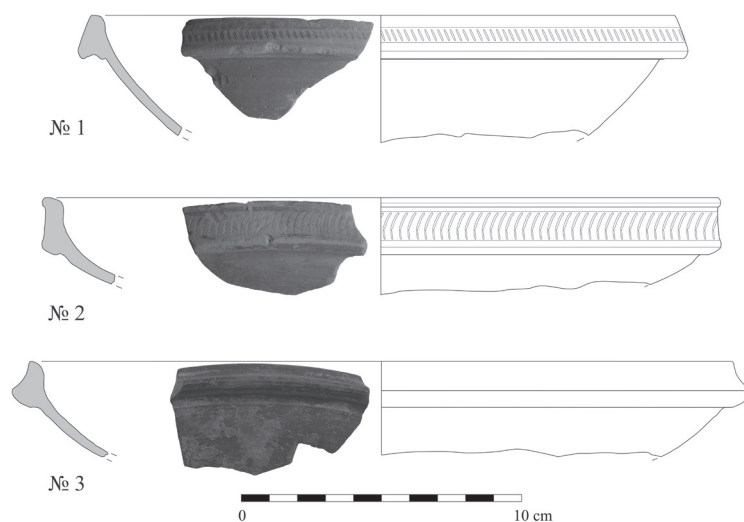

Обр. 2. Пещта за изпичане на строителна керамика – поглед от югозапад

¹ К. и Х. Шкорпил. Североизточна България в географическо и археологическо отношение. – СбНУНК, VII (= Паметници из Българско). София, 1892, с. 42.

² Техническо заснемане на обекта бе направено от К. Косева и д-р А. Харизанов. Фото заснемане от доцент д-р Калин Тодоров от НАИМ – София. Пещта е представена с кратък текст, снимка и план в: Българска археология 2011 г. Каталог към изложба. София, 2012, с. 52–53.

³ Археологическите разкопки, реставрацията и консервацията, както и изграждането на малък музей бяха изцяло финансово подкрепени от хотел „Сол Луна Бей Ресорт“ и лично от г-н Веселин Данев, на когото изказваме специална благодарност.

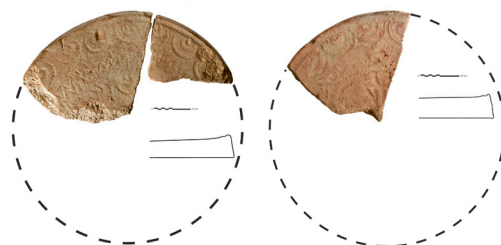
Обр. 3. Профили на керамични съдове – форма 3 по типологията на J. Hayes за Фокейската червенолакова керамика: 1 и 2 = тип F (първа половина на VI в.)

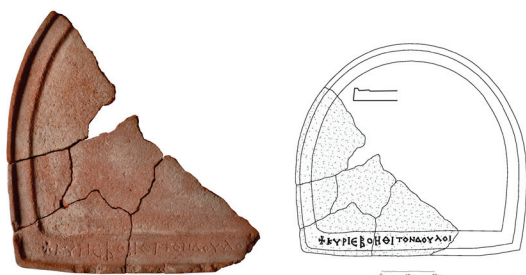
Обр. 4. Фрагменти от капаци на гърнета (VI в.)

Обр. 5. Керемиди (VI в.)

Обр. 6. Капаци за питоси (VI в.)

Обр. 7. Керамична маса:
а) фрагментите; б) графична реконструкция

Обр. 8. Реставрираната и консервирана пещ в музейната експозиция „Антична пещ“ към хотел „Сол Луна Бей Рисорт“ (реставратор: Константин Угринов)

арките се долепят до вътрешните лица на първите. Арките са изградени от споени и обмазани отвън с глина тухли (табло II: 2–5), с размери 0,35–0,36/ 0,30–0,32/ 0,04–0,05 м. Всяка от арките отстои на 0,24 м една от друга (само двете средни отстоят на 0,30 м). Ширината на арките отговаря на използваните в градежа им тухли – около 0,32 м. Празнините между арките в подобната на език стена са запълнени също с тухли, но половин формат (0,35–0,36/ 0,17–0,18/ 0,05–0,06 м), които също са били споени и обмазани отвън с глина. В северния си край въпросната стена се долепя до стената на смесителната камера, а в горната част на южния му край личи стъпка на единична арка, която е разположена в същата ос и е завършвала над вътрешния отвор на канала.

Скарата има четириъгълен, леко трапецовиден план (табла I: 1; III). Изградена е от цели и фрагментирани тухли и керемиди, споени и обмазани отдолу и отгоре с глина. Последните са разположени вертикално, като успоредно на арките има по две или три дълги керемиди или тухли, а перпендикулярно на тях са прилепени по две двойки или тройки къси фрагменти, които фланкират оформените вентилационни отвори (с диаметър между 0,03 и 0,05 м). Те са разположени в празнините между арките, в пет двойни редици с посока запад – изток. Най-южната редица има допълнителни отвори, поради по-голямото празно пространство, оставащо в участъка до южната стена. Отворите от двете страни на подобната на език стена, са пробити диагонално като по този начин компенсират нейната дебелина. Отгоре скарата е покрита с няколко слоя глинена замазка, при което – при по-късни поправки, част от отворите са били запушени.

Горната камера (табло I) е била частично вкопана в терена. Има същия, както при скарата, четириъгълен, леко трапецовиден план (табло III). Стените са изградени от споени и обмазани с глина от вътрешната страна кирпичи. На места се виждат до пет слоя мазилка. В северозападния край на камерата, върху скарата, *in situ* бе открита тухла с размери 33 на 15 см (табло I: 1).

Разположеният от юг на пещта канал (табло I: 2; табло III) има трапецовиден план в основата си. Оформен е като свод, а градежа му е от споени с глина цели и фрагменти тухли и керемиди. Дъното на канала е от трамбована отухлена пръст и постепенно се издига към предпещната яма. На границата с последната са поставени два големи обли камъка. От двете им страни се издигат две колони с правоъгълен план, които са изградени от споени с глина фрагменти тухли и керемиди. Те подsigуряват стабилността на конструкцията.

Предпещната яма е била оформена заедно с пещта. Точните размери не могат да се установят, поради по-късни вкопавания. В участъка към канала тя достига до южната стена на долната камера. Там са запазени останки от настилка, която е съставена от фрагменти строителна керамика.

Размери на отделните части на пещта (в метри)

	Долна камера	Подпора	Скара	Горна камера	Канал
Ширина	3,10	0,70	2,70–2,80	2,70–2,80	0,80
Дължина	3,20	2,40	2,90–3,00	2,90–3,00	1,40
Височина	1,20–1,40	1,20–1,40	–	Запазена до 1,20	0,85–0,90
Дебелина на стената/ на скарата	0,60–0,70	–	0,22–0,54	0,40–0,45	0,70–0,80

Реконструкция (обр. 8)⁴

Горната камера на пещта най-вероятно не е имала постоянно покритие, а само вертикални стени, над които в процеса на всяко изпичане е изграждано временно такова от фрагменти от строителна керамика и глина⁵. Отсъствието на голямо количество пепел и въглен в долната камера показва протичане на оксидиращи процеси в пещта и липса на покритие в началните етапи,

⁴ Съгласувано с Националният институт за недвижимо културно наследство, собствениците на терена извършиха задължителните по ЗКН реставрационно-консервационни действия и превърнаха обекта в действащ музей.

⁵ За покритията на пещи за керамика през римската епоха виж: **N. Cuomo di Caprio**. Proposta di classificazione delle fornaci per ceramica e laterizi nell'area italiana, dalla preistoria a tutta l'epoca romana. – In: *Sibrium*, XI, 1971–1972, p. 401–402; **G. Bryant**. Experimental Romano-British kiln firings. – In: *Detsicas, A. (ed.) Current Research in Romano-British Coarse Pottery*, CBA Research report, vol. 10, Council for British Archaeology, 1973, p. 149–166; **V. Swan**. The Pottery Kilns of Roman Britain. – Royal Commission on Historical Monuments, Supplementary Series 5, 1984, p. 34–38; **D. Dawson, O. Kent**. Kiln superstructures – the Bickley experiments. – *Bulletin of the Experimental Firing Group*, 3, 1985, p. 70–79; **Fr. Le Ny**. Les fours de tuiliers gallo-romains. – *Documents d'Archeologie Française*, 12, 1988, p. 23; **А. Харизанов**. Пещи за керамика в днешните български земи през I–VI век. – Автореферат на дисертация. София, 2015, с. 18–19.

вследствие на което горивото е изгаряло напълно⁶. Липсват останки или други косвени данни за страничен отвор в стените, който да е служил за зареждане и изваждане на изпечените изделия. Като се има предвид и вкопаването на цялата конструкция в склона, може да се предположи, че тя е била обслужвана чрез спускане на стълба върху скарата и поетапно зареждане на продукцията⁷.

Типология и паралели (табло VI)

Разглежданата пещ може да бъде отнесена към вариант II/b/1 по разработената напоследък цялостна типология за керамичните пещи от I–VI в. в България⁸. Посоченият вариант отговаря на клас Пс от класификацията на N. Cuomo di Caprio за пещите от Италия⁹ и на тип Пб от типологията на Eleni Hasaki за този тип съоръжения в Гърция¹⁰. Типологията на Françoise Le Ny за пещите за строителна керамика от Римска Галия, също съдържа подобни типове – Пб и Пф¹¹. В изследването на Jaime Coll Conesa за съоръженията от римската епоха в Испания структурите с четириъгълен план и езичеста подпорна стена са обозначени като вариант 5A¹², а в това на Ronald Andreas Risy, изготвено за територията на Noricum – като II.3.b¹³. В границите на днешна Румъния този тип пещ е разпространен на територията на римските провинции Дакия и част от Долна Мизия, по-късно Скития – днешна Северна Добруджа¹⁴.

Наличието на гореописания вид производствено съоръжение в почти всички типологии за такива структури от териториите на някогашните римски провинции показва широкото му разпространение в пределите на империята. От друга страна, то отсъства от класификациите за съседни на Рим територии – например тези на А. Бобринский и Т. Gralak – съответно за територията на Черняховската култура през II–V в. и за същия период в Силезия¹⁵.

Разпространението на типа в Европа започва най-вероятно от днешна Гърция, откъдето такива пещи са известни от Геометричния период, а по-масовата им употреба е засвидетелствана от Класическия период насетне¹⁶. Единствената пещ с четириъгълен план в България от предримския период, е тази от Emporion Pistiros, която е датирана в началото на елинистическата епоха. За опора на скарата служи подпорна стена с форма на език¹⁷.

Близки по форма съоръжения от римската и късноантичната епохи са проучени в някои от укрепените центрове по Долнодунавския лимес – в кастела Дортикум при с. Връв, Видинско¹⁸; в близост до легионния лагер и по-късно град Нове до Свищов¹⁹, както и в производствения център

⁶ G. Bryant. Experimental Romano-British kiln..., p. 150–153.

⁷ За подобни предположения виж: Е. Бацова-Костова. Антични пещи за строителна керамика в Сливен. – МПК, XXVI, 4, 1969, с. 8; Mc Whirr. A. Roman Tile-kilns in Britain. – In: Roman Brick and Tile. Studies in Manufacture, Distribution and Use in the Western Empire (Mc Whirr, A. (ed.)). – BAR International series, 68, 1979, p. 99–100.

⁸ Виж: А. Харизанов. Пещи за керамика..., с. 24; 51, фиг. 2. За други класификационни схеми, включващи пещи за керамика от римската епоха и Късната античност от българските земи, вж.: – за античните керамични центрове при Бутово, Хотница и Павликени: В. Sultov. Ceramic production on the territory of Nicopolis ad Istrum. – ГСУ-ИФ, LXXVI, 2, 1985; за Северна България: J. Henning. Entwicklungstendenzen der Keramikproduktion an der mittleren und unteren Donau im 1. Jahrtausend u. Z. – In: Zeitschrift für Archäologie, 11, 1977, S. 181–206.

⁹ N. Cuomo di Caprio. Proposta di classificazione delle fornaci per ceramic..., p. 407, 435–438; Tav. III; Idem. Updraught pottery kilns and tile kilns in Italy in pre-Roman and Roman times. – Acta Praehistorica et Archaeologica, 9/10, 1978/9, p. 25, 29–30, Fig. 2.

¹⁰ E. Hasaki. Ceramic Kilns in Ancient Greece: Technology and Organization of Ceramic Workshops. Doctorate of philosophy (Ph.D.), 2002, p. 169–171; 505; Plate III-8; E. Hasaki. Ancient Greek ceramic kilns and their contribution to the technology and organization of the potter's workshops. – In: Ancient Greek Technology. Proceedings of the 2nd International conference on Greek technology (P. Tasios and C. Palyvou (eds.)). Athens, 2006, p. 223, Fig. 1.

¹¹ Fr. Le Ny. Les fours..., p. 43, Fig. 22b.

¹² J. Coll Conesa. Hornos romanos en España. Aspectos de morfología y tecnología. – In: Ceramicas Hispanorromanas. Un estado de la cuestion, 2008, p. 116–117, 119; Fig. 3.

¹³ R. A. Risy. Römerzeitliche Brennöfen in Noricum. – Diplomarbeit der Universität Wien, 1994, S. 31–38; Pl. I.

¹⁴ O. Floca, F. Stefan, L. Mărgăritan. Micia. Grupul de cuptoare romane pentru ars ceramică. Deva, 1970, Fig. 22.

¹⁵ А. Бобринский. Гончарные мастерские и горны Восточной Европы. – Москва, 1991, с. 189–208; Т. Gralak. Piec garncarski ze stanowiska 5 w. Polwicy, Pow. Oławski, na tle podobnych obiektów ze Śląska. – Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, Tom LI. Wrocław, 2009, p. 209–230.

¹⁶ E. Hasaki. Ceramic Kilns in Ancient Greece..., p. 169–171.

¹⁷ M. Domaradzki. An interim report on investigations at Vetren – Pistiros 1995–1998. – In: Pistiros, 2, 1998, p. 13, Plate I: 2-3; В. Танева. Емпорион Пистирос. Археологически разкопки в квадрат Ж 5. – АОР през 2008 г. София, 2009, p. 252–255; В. Танева. Емпорион Пистирос. Археологически проучвания в квадрати Ж 5, Ж 10 и Ж 15. – АОР през 2009 г. София, 2010, с. 205–207.

¹⁸ Й. Атанасова. Пещи за строителна керамика от Римската епоха във Видинско. – ИМСЗБ, 9, 1985, с. 49–59.

¹⁹ В. Вълков. Пещ за строителна керамика от Нове. – Археология, 1, 1966, с. 46–51.

при Остров – източно от Силистра (сега в Румъния), който е обслужвал лагера в Дуросторум²⁰. Във вътрешността на днешна Северна България, такива пещи са разкопани при с. Войвода, Шуменско²¹, с. Крамолин, Ловешко – три²² и при вила № 3 край Монтана²³. На юг от Стара планина подобни пещи са открити в София – две²⁴, в местността Св. Иван край Банско²⁵, в Пловдив – две²⁶ и в Сливен – четири²⁷. Към същия вариант на пещ най-вероятно принадлежи и една структура, проучена край Ябълково, Димитровградско²⁸.

През 1960 г., в границите на античния град Томис (Констанца), Румъния, е проучен комплекс от шест пещи с правоъгълен план, две от които също имат централна подпорна стена²⁹. С изключение на пещите от Остров и Монтана, всички останали са датирани най-общо в периода от края на III – началото на VII в. Експлоатацията на пещите от производствения комплекс до Дуросторум и вилата край Монтана е в периода II–IV в.³⁰

Всички описани керамични пещи спадат към подтип II/b по последната разработена типология за такива съоръжения от България³¹, като по-голямата част от тях принадлежат към вариант II/b/1 – тези от Банско, Връв, Войвода, Крамолин, Монтана, София, Пловдив, Дуросторум и може би Ябълково, а останалите – към вариант II/b/2 – тези от Сливен, Нове и Томис. При пещта от Нове, носещите арки от подпората не са двойни, а единични, като централната стена ги подкрепя в най-високата им част³².

Тухли са използвани в градежа на долната камера при пещите от Войвода, София, Сливен и две от пещите при Крамолин³³, а кирпичи – в съоръженията от Връв, Нове, Пловдив и Томис³⁴. По-голямата част от горепосочените пещи имат правоъгълен план. Вътрешните размери на камерите им варират между 2,10 и 3,70 м. План на смесителната камера по-близък до квадрат имат само пещите от София и Томис, като техните размери са съответно 2,25–2,50 и 2,35–2,07 м.³⁵

Подобно на съоръжението от Бяла, носещата конструкция на скарата при пещите от Връв, Войвода, Сливен, София, Пловдив, Томис, и при две от пещите край Крамолин, е изградена изцяло от споени и обмазани с глина тухли³⁶. При съоръженията от Дуросторум и Нове носещата конструкция е направена от тухли, кирпичи и глина³⁷. При двете пещи от Крамолин, една от

²⁰ **Сг. Mușețeanu.** *Ateliere ceramice Romane de la Durostorum.* București, 2003, p. 20, 24–25.

²¹ **С. Дамянов.** Пещ за строителна керамика до късноантичния град при с. Войвода, Шуменско. – ГМСБ, I, 1975, с. 11–17.

²² **Ат. Милчев, К. Койчева, П. Димитров.** Производствен център за строителна керамика в Долна Мизия. – В: Сборник в чест на д-р П. Горбанов (*Studia Archaeologica* 1). София, 2003, с. 430–450.

²³ **Г. Александров.** Антични вили около Михайловград (Montana). – ИМСЗБ, 9, 1984, с. 34–36.

²⁴ **Н. Козарев.** Пещ за строителна керамика от околностите на Сердика. – Археология, 1–2, 2004, с. 87–90; **М. Даскалов, С. Горянова.** Раннохристиянски комплекс в квартал Лозенец. – В: Сб. „1200 години Сердика – Средец – София“. София, 2009, с. 118–136.

²⁵ **А. Меламед, В. Беряков.** Спасителни разкопки на пещи за строителна керамика – „Св. Иван II“. – АОР през 1994 г. Смолян, 1995, с. 119–120.

²⁶ **Р. Морева.** Проучвания на средновековния пласт в Пловдив. – АОР през 1987 г. Благоевград, 1988, с. 178–179; **М. Мартинова-Кютова.** Нови данни за топографията на Филипопол в низината. – ГАМП, 2, 2004, с. 137–145.

²⁷ **Е. Бацова-Костова.** Антични пещи..., с. 7–9.

²⁸ **А. Harizanov.** Late Roman Ceramic Kiln, Sector North. – In: Yabalkovo, volume 1. Maritsa Project, volume 2 (eds. Roodenberg, J., K. Leshtakov, V. Petrova). Sofia, 2014, p. 469–474.

²⁹ **А. Rădulescu.** Monumente Romano-Bizantine din Sectorul de vest al Cetății Tomis. Constanța, 1966, p. 6–23

³⁰ **Сг. Mușețeanu.** *Ateliere ceramic...*, p. 20; **Г. Александров.** Антични вили..., с. 34–36.

³¹ **Харизанов, А.** Пещи за керамика..., с. 24; 51; Фиг. 2.

³² **В. Вълков.** Пещ за строителна керамика..., с. 46.

³³ **С. Дамянов.** Пещ за строителна керамика..., с. 12–13; **Н. Козарев.** Пещ за строителна керамика от околностите на Сердика..., с. 87; **Е. Бацова-Костова.** Антични пещи..., с. 7–8; **Ат. Милчев, К. Койчева, П. Димитров.** Производствен център..., с. 430–433.

³⁴ **Й. Атанасова.** Пещи..., с. 56; **В. Вълков.** Пещ за строителна керамика..., с. 46–47; **Р. Морева.** Проучвания на средновековния пласт..., с. 179; **А. Rădulescu.** Monumente Romano-Bizantine..., p. 12–15.

³⁵ **Н. Козарев.** Пещ за строителна керамика от околностите на Сердика..., с. 87; **А. Rădulescu.** Monumente Romano-Bizantine..., p. 14.

³⁶ **Й. Атанасова.** Пещи за строителна керамика..., с. 56; **С. Дамянов.** Пещ за строителна керамика..., с. 12–13; **Е. Бацова-Костова.** Антични пещи..., с. 7–8; **Н. Козарев.** Пещ за строителна керамика от околностите на Сердика..., с. 87; **Р. Морева.** Проучвания..., с. 179; **А. Rădulescu.** Monumente Romano-Bizantine..., p. 12–15; **Ат. Милчев, К. Койчева, П. Димитров.** Производствен център..., с. 430–433.

³⁷ **Сг. Mușețeanu.** *Ateliere ceramic...*, p. 20, 24–25; **В. Вълков.** Пещ за строителна керамика..., с. 46–47.

четирите в Сливен, тези от Връв, Войвода, Пловдив и Томис, носещите арки също се долеят в централната част на долната камера, образувайки двойна подпорна стена³⁸.

Скарите на повечето от описаните паралели са изградени от фрагменти от строителна керамика. При тези от територията на България обаче, тухлите, изграждащи този конструктивен елемент, са разположени в хоризонтални редове. Единствените пещи със скарите, изидани от вертикално поставени керамични елементи са тези от Томис³⁹. Като размери и план, най-близо до тази на пещта при Бяла са скарите на съоръженията от Войвода (2,60–2,90 м), Сливен (ок. 2,80–2,95 м) и едната от Пловдив (2,90–3,00 м)⁴⁰.

Горните камери на голяма част от посочените примери са запазени поради частичното или цялостното им вкопаване в околния терен. Изградени в склон са пещите от Войвода, Връв, Крамолин, Пловдив и София⁴¹. Разположени в равен терен и съответно изцяло вкопани, са камерите за изпичане на тези от Сливен и Томис⁴². Пещта от Нове е една от малкото от този тип, която е с надземна горна камера⁴³.

Форматът на използваните в градежа на описаните паралели тухли е разнообразен. В това отношение най-близо до размерите на строителните елементи от Бяла са тези от конструкцията при Връв (30–37 см)⁴⁴ и най-вече тези от Томис (ок. 32–35/36 см)⁴⁵. Правоъгълни са и тухлите (липсват данни за точните им размери), които изграждат подпорите и скарите на двете пещи от Пловдив.

Датировка

Пещите, които имат най-голямо сходство с тази от Бяла, попадат в хронологичните рамки V–VI в. Консерватизмът в изграждане на съоръженията за изпичане на керамика обаче прави едно датироване само на тази основа доста несигурно.

Материалите, които са открити при разкопките в синхронния на пещта стратиграфски пласт, са оскъдни, но дават възможност за сравнително точно определяне на времето на нейното функциониране.

Три керамични фрагмента (обр. 3) се отнасят към така нар. паници *форма 3* по типологията на J. Hayes за Фокейската червенолакова керамика – особено разпространена през V – първата половина на VI в. Първите два фрагмента от паници могат да бъдат причислени към вариантите на по-късния тип F – широко разпространен в първата половина на VI в.⁴⁶ Третия керамичен фрагмент принадлежи на тип H по Hayes (производството на съдовете е отнесено също към VI в.⁴⁷

Пак към V–VI в. се отнасят и фрагментите от капаци на гърнета (обр. 4)⁴⁸.

Пряко отношение към производството, което е било организирано на това място имат и множеството фрагменти, а също така и цели керемиди от двата типа (обр. 5), тухли с размери 30 на 30 см и 30 на 15 см – една от които бе намерена върху скарата (табло I: 1).

Два масивни керамични фрагмента (обр. 6) намерени край пещта определяме като части от капаци за питоси – единият (а) с диаметър 75 см; деб. 3,5–4,6 см; другият (б) с диаметър 63 см; деб. 4,5–6 см. Не изключваме възможността тези, или такива капаци също да са били изпичани в пещта.

³⁸ Ат. Милчев, К. Койчева, П. Димитров. Производствен център..., с. 430 – 433; Е. Бацова-Костова. Антични пещи..., с. 7–8; Й. Атанасова. Пещи за строителна керамика..., с. 56; С. Дамянов. Пещ за строителна керамика..., с. 12–14; Р. Морева. Проучвания на средновековния пласт..., с. 179; A. Rădulescu. Monumente Romano-Bizantine..., p. 12–15; Fig. 5.

³⁹ A. Rădulescu. Monumente Romano-Bizantine..., p. 12–23; Fig. 6, 8.

⁴⁰ Е. Бацова-Костова. Антични пещи..., с. 7–8; С. Дамянов. Пещ за строителна керамика..., с. 12–14; Р. Морева. Проучвания на средновековния пласт..., с. 179.

⁴¹ С. Дамянов. Пещ за строителна керамика..., с. 13; Й. Атанасова. Пещи за строителна керамика..., с. 56–57; Ат. Милчев, К. Койчева, П. Димитров. Производствен център..., с. 431; М. Мартинова-Кютова. Нови данни за топографията... – ГАМП, 2, 2004, с. 137; Н. Козарев. Пещ за строителна керамика от околностите на Сердика..., с. 87–88.

⁴² Е. Бацова-Костова. Антични пещи..., с. 7–8; A. Rădulescu. Monumente Romano-Bizantine..., p. 12–14

⁴³ В. Вълков. Пещ за строителна керамика..., с. 46–47.

⁴⁴ Й. Атанасова. Пещи за строителна керамика..., с. 56.

⁴⁵ A. Rădulescu. Monumente Romano-Bizantine..., p. 6–23; Fig. 5, 6, 8.

⁴⁶ J. Hayes. Late Roman Pottery. London, 1972, p. 336–337; J. Hayes. A Supplement to Late Roman Pottery. London, 1980, p. 525–526.

⁴⁷ J. Hayes. Late Roman Pottery..., p. 337–338.

⁴⁸ Л. Дончева-Петкова, Д. Топтанов. Ранновизантийска керамика от с. Одърци, Толбухински окръг. – ИНМВ, 18 (33), 1982, с. 105, табл. I: 8–11; V: 7–11.

Най-любопитни несъмнено са няколко съединяващи се керамични фрагменти, намерени пред отвора на пещта. Върху два от тях има надпис на гръцки „+κυριε βοηθει του δουλων...“ – „Господи помагай на твоя роб...“. Възстановени, фрагментите позволяват да се реконструира керамична маса с ширина 87 см; максимална височина 55 см и дебелина 4–5 см (обр. 7), която като форма и профил е имитация на така нар. „сигмовидни“ мраморни маси, някои от които са използвани за литургични цели⁴⁹.

Монети

В проучената площ, основно около пещта и на коти, сходни на нивото на работната площадка за ангажираните с производството майстори, бяха открити 7 бронзови монети⁵⁰:

късноримска; тип: SALVS REIPUBLICAE (383–408);

Теодосий II (425–435);

Лъв I (457–474);

Анастасий I, (512–517)

Пентанумия на Юстин I или Юстиниан I (522–537)

Юстиниан I / пентанумия (538–552)

Юстиниан I (527–565); след 557/8.

Местонамирането на монетите потвърждава и другите данни за датировка на пещта в VI в.

Предназначение

В много от установените производствени центрове в Западна Европа, описаният тип пещи служи за изпичане на строителна керамика⁵¹, но има и случаи на използване за производство на обикновена битова и фина трапезна керамика⁵².

Пещите с централна, подобна на език стена, които са проучени в България, са ползвани основно за изпичане на строителна керамика, като са налице и отделни случаи на производство само на битова керамика или едновременно на изпичане и на двата вида изделия⁵³. Съоръженията от Войвода, Връв, Крамолин, Сливен и София са служели за изпичане на строителна керамика⁵⁴ като при една от пещите край Крамолин и една от тези в Сливен са запазени останки от последна партида тухли върху скарите им, а върху тази на структурата от София са съхранени отпечатьци от такива⁵⁵. Липсват сигурни данни за вида на произвежданите изделия в пещите от Пловдив, като не е изключено в тях да са изпичани както строителни материали, така и керамични съдове. Сходна може би е била и ситуацията при съоръжението от Нове, където освен керемиди⁵⁶, най-вероятно е изпичана кухненска и амбалажна керамика.

Двете съоръжения в Томис (от общо шест) са използвани за производство на керемиди, битова керамика и може би тухли⁵⁷.

Откритите цели и фрагментирани тухли и керемиди в района на пещта от Бяла (заедно със запазената *in situ* върху скарата тухла) показват, че нейното основно предназначение е било за изпичане на строителна керамика. Това се потвърждава и от открития в района на пещта производствен брак – отново строителна керамика. На първия ред върху скарата биха могли да се подредят между 430 и 450 вертикално поставени тухли, оставяйки достатъчно място при

⁴⁹ В. Тенекеджиев. Раннохристиянски богослужебни маси от България. Опит за изработване на типология. – In: Studia Archaeologica UniversitatisSerdicensis, Suppl. V. Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Stephcae Angelova. Sofia, 2010, с. 442–444, обр. 5–11.

⁵⁰ Монетите са определени от д-р Й. Валериев.

⁵¹ Fr. Le Ny. Les fours..., p. 39–44; Fig. 22b, 23.

⁵² J. Terrisse. Les Céramiques sigillées Gallo-Romaines des Martres-de-Veyre (Puy-de-Dôme). – Gallia Suppl. XIX, 1968, p. 133–135, Fig. 46–47; R. Wirtz. Die römische Töpferei Bastion Sterntor/ St. Maria in Bonn – Vergleichende Studie zu Töpferöfen für Gebrauchskeramik. Bonn, 1998, S. 46–135.

⁵³ А. Харизанов. Пещи за керамика..., с. 27.

⁵⁴ С. Дамянов. Пещ за строителна керамика..., с. 13–14; Й. Атанасова. Пещи за строителна керамика..., с. 57; Ат. Милчев, К. Койчева, П. Димитров. Производствен център..., с. 431; Е. Бацова-Костова. Антични пещи..., с. 8–9; Н. Козарев. Пещ за строителна керамика от околностите на Сердика..., с. 87–88.

⁵⁵ Ат. Милчев, К. Койчева, П. Димитров. Производствен център..., с. 434–436; Е. Бацова-Костова. Антични пещи..., с. 8; Н. Козарев. Пещ за строителна керамика..., с. 88.

⁵⁶ В. Вълков. Пещ за строителна керамика..., с. 49.

⁵⁷ A. Rădulescu. Monumente Romano-Bizantine..., p. 22–23.

вентилационните отвори. Ако приемем, че в съоръжението се поставят до три-четири реда тухли (повече от това не изглежда много вероятно поради опасността най-долните редове да се деформират от понасяната тежест преди края на процеса), то постиганият капацитет за едно изпичане е бил между 1350 и 1800 тухли. Имайки предвид солидните средства и голямото количество материали, вложени в направата на пещта при Бяла, е логично да се предположи, че тя е била използвана продължително време. Според установените обмазвания в горната камера на съоръжението (общо пет) пещта е претърпяла най-малко четири поправки.

Заедно със строителната керамика навярно са били изпичани и други предмети за ежедневието на майсторите или по поръчка като капачета за гърнета, капаци за питоси и пр., фрагменти от каквито са открити край нея.

По сведения на работници и жители на Бяла, при строителни дейности през последните десетилетия на XX в. в подножието на възвишението, са *били разкривани и разрушени тунели от изпечени тухли*, което според нас означава, че на това място е имало и няколко други антични пещи⁵⁸.

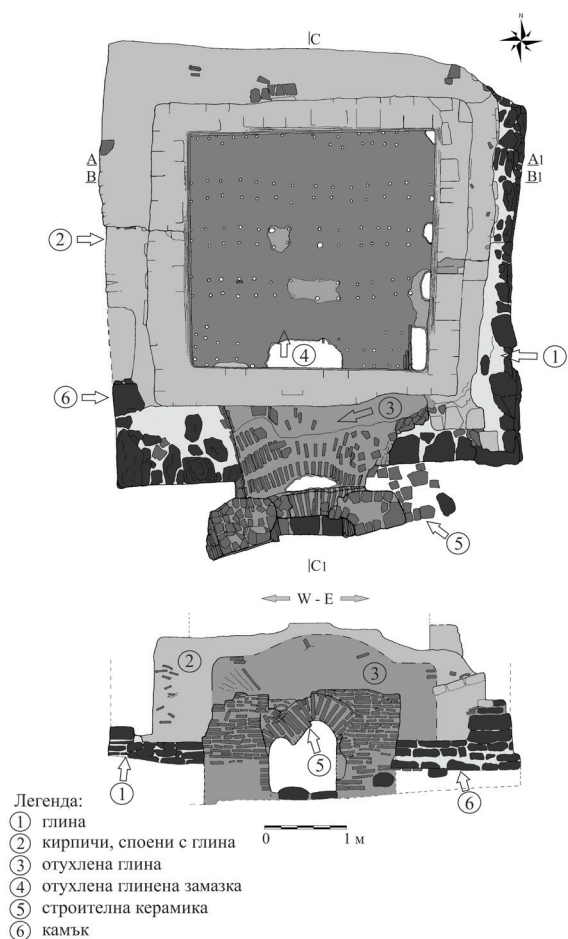
Цялостно проучената пещ и следите от други подобни съоръжения на южния бряг на залива св. Атанас, показват че през Късната античност (по-точно в VI в.) на това място е било организирано производство на строителна керамика в големи количества, която е била използвана за нуждите на пристанищния град на нос св. Атанас, а може би и за други селища в района.

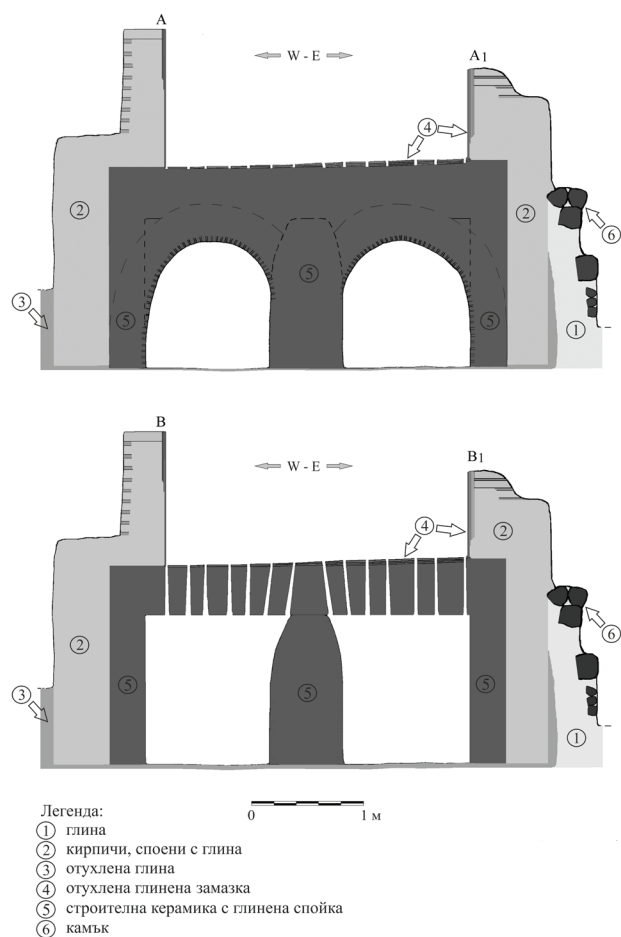
Табло I. Пещта за изпичане на строителна керамика: 1. скарата (поглед отгоре); 2. пещта и входа към долната камера (поглед от югоизток)

Табло II. Долната / горивната камера: 1. централната подпорна стена; 2, 4-5. конструкцията на арките на камерата; 3. западният тунел на горивната камера

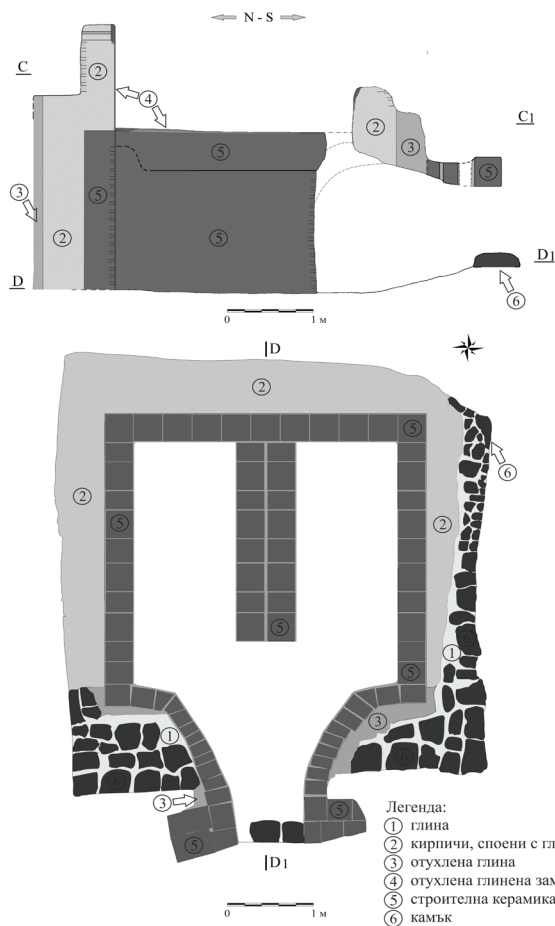
⁵⁸ Изборът на мястото за изграждането на този комплекс от пещи е бил продиктуван от наличието на чиста вода – на 300 м южно е устието на р. Перпери (Панаир дере), а терасата западно от тях е предлагала явно добра суровина – подходяща глина. Не е случайно навярно, че когато през тридесетте години на XX в. за дошлите в Бяла и околните села бежанци се изпълнява мащабна за времето си строителна програма по така нар. „Шаронов“ заем от Обществото на народите, основната „тухларна“ е била на това място и тя продължава да работи до шестдесетте години на XX в.

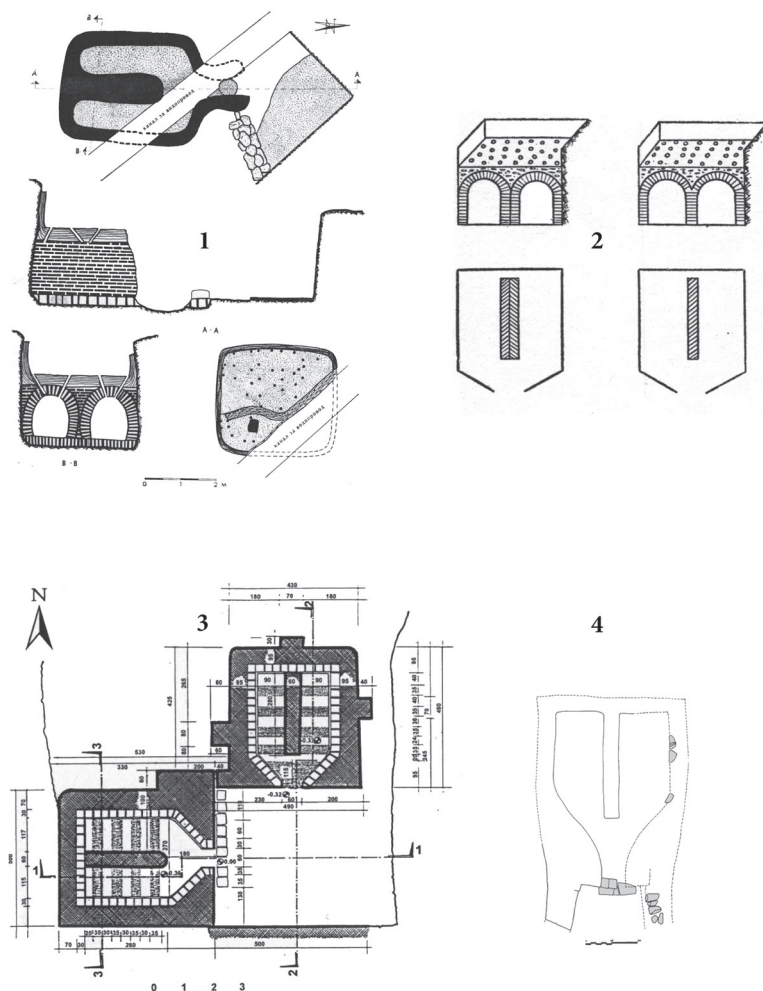
Табло III. План на пещта

Табло IV. Разрези: А-А-1; В-В-1

Табло V. Разрези: С-С-1, D-D-1

Табло VI. Паралели: 1. пещ от Войвода (Дамянов 1975, с. 16, обр. 1–2); 2. пещи от Сливен (Бацова-Костова 1969, с. 8, обр. 2: а–2: б); 3. пещи 1 и 2 от Крамолин (Милчев и др. 2003, с. 443, обр. 3: а); 4. пещ от Сердика (Козарев 2004, с. 88, обр. 3)

A Tile Kiln (6th century AD) on the South Coast of Sveti Atanas Bay near Byala, Region of Varna

Valeri Yotov, Alexander Harizanov / Varna, Sofia

The authors examine one large two-chambered kiln with rectangular plan, discovered on the south side of Sveti Atanas Bay. On the basis of many parallels of similar structures from nowadays Bulgaria and Romania, the kiln was dated to the 6th c. AD. This date has been supported by the Late Antique pottery and other materials discovered around it, principally by the seven bronze coins of late 4th – middle of 6th centuries AD. A very important find near the kiln is a fragmented but unique table plate made of ceramic with incised inscription in Greek:

“Κυριε βοηθει του δουλων...” = “God help to your slave...”

The main purpose of the kiln was for firing of building ceramics – bricks and roof tiles of two types: tegulae and imbrices. It has been calculated that a single charge of its production has been between 1350 and 1800 bricks and/or roof tiles. The produced ceramics was used mainly for the needs of the port town located at Cape Sveti Atanas.